SÁNDOR ILDIKÓ

Az etnopedagógia fogalma – a szájhagyományozó kultúra közvetítésének terminológiai kérdései

BEVEZETÉS

A pedagógiai folklorizmus terminológiája máig kiforratlan, bizonytalanságokkal terhelt. Írásomban áttekintem a leggyakoribb megnevezéseket, azok értelmezési körét, és a mögöttük kirajzolódó koncepcionális vitákat, esetleges pongyolaságokat. A nemzetközi és a hazai példák segítségével rendszerbe foglalom a néprajz-néphagyomány-pedagógia háromszögébe illeszthető kifejezéseket, és javaslatot teszek a jelenség-egész tudományos megnevezésére.

Trencsényi László már az 1992-ben, Jászfényszarun megrendezett konferencián hangsúlyozta: „El kell végezni a néprajzi fogalmak pedagógiai értelmezését […].”[1] Itt utalt arra a problémára is, hogy „a terminológiahasználat sokszor önkényes, ki-ki saját gyakorlatát igazolja egy-egy divatos szóval, olykor eltérő gyakorlat igazolódik azonos fogalmakkal”.[2]

Nem hozott jelentős előrelépést terminológiai szempontból a NAT 1996-os bevezetése sem, pedig ez az esztendő fordulópontot jelentett a hazai pedagógia történetében. Ekkor önálló, kötelező tantárgyakként (hon- és népismeret, valamint tánc és dráma) is megjelentek az oktatási palettán a korábban elszórtan, alternatív útkeresések formájában megfogalmazódó törekvések a népi műveltség tananyaggá, tantárggyá emelésére. Árulkodó jelenség, hogy a NAT indulását megelőző nagyszabású, az érintettek teljes körét átfogó konferencia előadásaiból szerkesztett tanulmánykötet címe *Hon- és népismeret, néphagyomány az oktató-, nevelőmunkában*, vagyis tárgyát a címadásában – egy összefoglaló-szintetizáló megnevezés hiányában – felsoroló formában tudta csak megnevezni.[3]

Magam is számtalanszor szembesültem a fenti problémával és annak minden nehézségével: hogyan tudnám előadásaim, írásaim általános tárgyát (népi műveltség a pedagógiában) átfogó, értéksemleges módon megnevezni? Amikor az *Útravaló* tanulmánykötetek[4] alcímében szerkesztőtársammal a kissé nehézkes *hagyományközvetítés* kifejezést

[1] *Trencsényi*, 1993, 97. o.
[2] *Uo.*
[3] *Karácsony* és *Kraiciné*, 1998.
[4] *Benedek* és *Sándor* 2006; 2010.

használtuk, az a szándék vezetett bennünket, hogy minden olyan szakember magára ismerjen benne, aki a kifejezés által jelzett tevékenység egy-egy részterületét műveli (ilyen lehet a néptánc- vagy a népzenetanítás, a kézművesség), és mindenkit megszólítson, akkor is, ha számos, a célok és módszerek szempontjából (néprajz- vagy népismeret-tanítás, hagyományőrzés, hagyományéltetés) eltérő álláspont él egymás mellett.

A PEDAGÓGIAI FOLKLORIZMUS FOGALOMKÖRÉNEK TERMINOLÓGIÁJA

A terminológia vizsgálatához az említett 1996-os konferencia igen alkalmas kiindulópontnak tűnik. Az előadók köre reprezentálja a NAT bevezetése előtti időszak fontosabb kezdeményezéseit (pl. honismeretszakkör, óvodai hagyományőrző programok), a teljes oktatási vertikumot (óvodától a felsőoktatás érintett intézményeiig), a néprajztudomány képviselőit és a néphagyomány közvetítésében érintett gyakorlati szakembereket. Az előadások összessége felöleli a formális, a nonformális és az informális oktatás regiszterét, így a korábbi időszak alternatív reformtörekvései (és az ott alkalmazott szakkifejezések), valamint a táncházmozgalom és a népi játszóházak szabadművelődési, alulról szerveződő és civil karaktere, illetve az intézményesült munkaformák – az ott használatos megnevezések – is helyet kapnak a kötetben.

1. ÁBRA

Terminológiai szófelhő (az 1996-os konferencia előadásai alapján)

FORRÁS: *Saját szerkesztés*

Ha megpróbáljuk rendszerezni a mintegy 30-40 kifejezést, ami a néphagyomány és a pedagógia kapcsolatára utal a konferencia előadásaiban, három nagyobb kategória rajzolódik ki:

1. a néphagyomány egy részterületének tanítására utaló kifejezések, valamint a rész/egész megnevezésének kérdése,
2. a néprajztudomány szakkifejezései,
3. pedagógiai terminusok.

1. Részterületek, a rész-egész viszony megnevezései

- *folklóroktatás*
- *népköltészet oktatása*
- *a „hagyományos hangszeres zenepedagógia", a „népzenetanulás hagyományos módja", népiének-tanulás*
- *néptáncoktatás/-tanítás, táncoktatás, a gyermektánc*
- *népszokások szerepe az oktató-nevelő munkában*
- *a népi játék (szerepe) az oktatásban*
- *népművészet oktatása (szűkebb értelemben; tárgyalkotás, díszítőművészet jelentéssel)*, és ez utóbbi szinonimájaként a *kézművesség, kézművesoktatás*, valamint annak kisebb egysége, *a népi szövés oktatása*

A *folklóroktatás* egyértelműen a szellemi kultúrára utal a néprajzon belül, elhatárolva azt a tárgyi kultúrától. Szabóné Gulyás Éva előadásából[5] azonban kiviláglik, hogy a Jászberényi Tanítóképző Főiskola néprajz szakkollégiuma keretében a hallgatók tárgyi és szellemi néprajzot egyaránt hallgattak, ezt egészítette ki a muzeológia és műtárgyvédelem, valamint terep- és múzeumi gyakorlat. Mindezek együttesére helytelen a *folklór, folklorisztika* szavak használata, mert a curriculumban a néprajz valamennyi fontosabb ága megjelenik.

A népzene és a pedagógia kapcsolata/összefonódása többféleképpen is szerepel a konferencia anyagában. A *hagyományos hangszeres zenepedagógia* elnevezéssel Agócs Gergely[6] saját terepmunkán alapuló kutatási eredményeit vázolta föl, a vonós hangszereken játszó cigányzenész családok gyermekeinek egykori hangszertanulási intézményeibe, módszereibe ad betekintést.[7] A *népzenetanulás hagyományos módja* Juhász Zoltánnál[8] azt a kérdést feszegeti, hogy a hagyományozó hangszertanulás *metodikája* átültethető-e a modern intézményes zenetanítás keretei közé. Bodza Klára *népi ének tanulásról* szólt[9] a rendezvényen. A vokális és hangszeres zene megkülönböztetése nemcsak tudományos megközelítésben indokolt, hanem a (nép)zeneoktatás gyakorlatában is, hiszen az alapfokú művészeti iskolában külön tanszakon tanulnak az énekesek és a hangszeresek.

a *folklóroktatás* egyértelműen a szellemi kultúrára utal a néprajzon belül

[5] *Karácsony* és *Kraiciné*, 1998, 271. o.
[6] *Uo.*, 137. o.
[7] Agócs Gergely PhD-disszertációjának egy fejezete ezt a témát mutatja be részletesen.
[8] *Karácsony* és *Kraiciné*, 1998, 142. o.
[9] *Uo.* 151. o.

Szintén többféle elnevezést mondhat magáénak a *néptáncpedagógia* fogalomköre. Ezek közül a *gyermektánc*[10] külön magyarázatra szorul, hiszen több annál, aminek első ránézésre látszik, vagyis az életkori megszorításnál. Az elnevezés a 20. századelő mozdulatművészet-pedagógiájából és a kor gyermekművészet-koncepciójából ered. Néptáncpedagógiai vonatkozása pedig a „Gyermektáncok" címen megjelent legkorábbi, gyermek korosztályra irányuló néptáncpedagógiai szakkönyv,[11] melynek szerzői közt egyaránt megtaláljuk a hazai mozdulatművészet és a néptáncpedagógia jeles alakjait (Szentpál Mária, Magyary Gizi, Györgyfalvay Katalin, Osskó Endréné, Szigeti Károly és Kaposi Edit). Nem kérdéses, hogy a táncot itt szűkebben, néptáncként kell értelmeznünk, hiszen tanítandó anyagát egyértelműen a táncfolklórból meríti. Itt jegyzem meg, hogy a konferencián Tímár Sándor a *mozgáskultúra* elnevezés használatával[12] szélesebb kontextusba helyezi a néptánc tanítását, ezt igazolja az is, hogy a népi játékoknak szintén kiemelt szerepet tulajdonít.

Az „egész" megnevezésére használt fogalmakról – *hagyomány, néphagyomány, hagyományos, magyar néphagyomány, népi kultúra, néprajz(i ismeretek)* – a következő pontban szólok részletesebben, hiszen azok elsődlegesen a néprajztudományhoz kapcsolhatók.

szélesebb kontextusba helyezi a néptánc tanítását

2. Részterületek, a rész-egész viszony megnevezései

- *honismeret, népismeret, néprajz, antropológia (kulturális antropológia)*
- *hagyomány / néphagyomány / hagyományos/magyar néphagyomány*
- *népi kultúra*
- *néprajz(i ismeretek)*

A *néprajz* megnevezés német tudománytörténeti előzményekre utal, melyekhez a hazai tudományterület kialakulását követő évtizedekben ezer szállal kötődött. Ezzel szemben a *(kulturális) antropológia* az újabb keletű angolszász orientációt jelzi. A két diszciplína tárgya, módszerei bár közeli rokonságban állnak, szinonimaként mégsem használhatóak.

A *nép* és a *hagyomány* szakkifejezésként való használata számos veszélyt rejt magában, jelentésük meghatározása és elhelyezése mégis megkerülhetetlen a terminusok rendszerében. Összeköti őket, hogy a köznyelvben sokféle, folyamatosan változó, így a jelentések rendkívül széles körét felölelő szavakról van szó. A szakmai közbeszédben pontosításukra és megfontolt, kritikus használatukra (fogalomkritika) van szükség.

A *nép* előtagot a legtöbb részterület használja tárgya megnevezésekor (*néptánc, népköltészet* stb.), s ezzel azt a szándékát fejezi ki, hogy a magas vagy másként hivatásos művészettől, műveltségtől megkülönböztesse. Magát a tudományterületet a *nép*rajz szó (mely

[10] *Karácsony* és *Kraiciné*, 1998, 129. o.
[11] *Sz. Szentpál*, 1959.
[12] *Karácsony* és *Kraiciné*, 1998, 133. o.

az *ethnographia* tükörfordítása) jelöli. A *nép* kifejezést a szakmabeliek egy része szélesebb, másik csoportjuk szűkebb értelemben használja. Győrffy Istvánnál[13] a *nép* az alsóbb, alávetett társadalmi rétegeket jelöli, szembeállítva az *„úri”*-val, s nála a nép úgy viszonyul a *nemzeti*-hez, hogy annak – mint politikai közösségnek – részhalmazát képezi (ekként megkülönböztetve néphagyományt és nemzeti hagyományt). Andrásfalvynál[14] azonban egy szélesebb jelentéstartalommal találkozunk, gyakran kötőjellel azonosítja a Győrffynél egymástól megkülönböztetett két elemet: *népi-nemzeti*. Árnyaltabb körülírást kapunk Kósa Lászlótól,[15] aki a közös nyelv, a lokális összetartozás (egy település/táj/ország) mellett az alábbi három tényezővel egészíti ki a *nép* fogalmát (és egyben szűkíti pl. Andrásfalvyhoz képest):

– alávetett osztályok, rétegek,
– megélhetésüket a kétkezi munka adja,
– a kultúrához mint hagyományhoz való viszonyuk hasonló, ennek alapja az azonosság, a folytonosság.

Az *etnosz* kifejezés – bár a pedagógiai terminológiában nem bukkan föl – alkalmas lehet a „nép” előtag kiváltására. A részterületek esetében nem lenne szerencsés az *etnozene, etnotánc* vagy *etnoművészet* kifejezés (bár a tudományosságban az *etnomuzikológia, etnokoreológia* stb. mára bevett fogalmak). Annak tudatosítása azonban hasznunkra lehet a továbbiakban, hogy az *etnosz* „[…] olyan emberek történelmileg kialakult együttese, akik közös, viszonylag stabil kulturális vonásokkal rendelkeznek, tudatában vannak egységüknek, valamint más hasonló együttesektől való különbözőségüknek”. Ez pedig történeti kategória, így annak ellenére változásra képes és változó jelenség, hogy „a kulturális állandóság látszatát keltheti”.[16]

az *etnosz* kifejezés alkalmas lehet a „nép” előtag kiváltására

A *hagyomány* vagy *hagyományos* kifejezést a köznyelvben (így számos pedagógiai munkában is) az „ősi”, sőt a recens kultúrában már nem megtalálható műveltségi elemek megjelölésére használják, néprajzi szempontból helytelenül. Külön ügyelni kell arra, hogy a hagyomány ne legyen a *népi* szinonimája, hiszen hagyományból sokféle van.

Nyíri Kristóf a hagyományt „a szóbeliség viszonyainak tudásmegőrző intézményeként” tartja számon, mely a „társadalom folytonosságának és fönnmaradásának előföltétele” a kulturális örökség nemzedékről nemzedékre történő átadásával.[17] A fogalom az anyagi kultúra elemeit éppúgy felöleli, mint a szokásokat, cselekvéseket, eljárásmódokat, vagyis a társadalmi gyakorlatot. Ugyancsak számításba kell venni a hagyomány sajátos viszonyát az újításhoz:

[13] *Győrffy*, 1939, 5–11. o.
[14] *Andrásfalvy*, 2004.
[15] *Kósa*, 1984, 11–13. o.
[16] A Magyar Néprajzi Lexikon *etnosz* címszava. Lásd: http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/1-2051.html
[17] *Nyíri*, 1994, 7. o.

a szerző ezt érzékeltetvén a hagyományt „a feltételek függvényében szükségképpen változván, de a változatlanság tudatával" működő jelenségként írja le. Nyíri az archaikus társadalmak kizárólagosan a szóbeliségre épülő kultúráját (elsődleges szóbeliség) az *elsődleges hagyomány* fogalmával nevezi meg. A könyvnyomtatással széles körben elterjedő írásbeliség kontextusában a szóbeliség szerepe és működése jelentősen megváltozik; ez a másodlagos szóbeliség kora, melyhez rendelve *maradékhagyomány*ról és *műhagyomány*ról beszélhetünk. „A könyvnyomtatással a hagyományok szerepe egyre veszít fontosságából, a *kifejezés* maga, a 'hagyomány' szó egyre tágabb jelentéseket nyer."[18]

Népismeret – „a hazai néprajz az etnográfiának az az ága, mely a saját nép és népi környezet tanulmányozását helyezi középpontba".[19] A további fogalmak közül *magyar néphagyomány* és a *honismeret* kapcsolható leginkább ide. A honismeret kifejezésbe – amely egykor szakköri formában nagy népszerűségnek örvendett – a néprajzi jelenségek megismerése és vizsgálata mellett a nyelvjárás és a helytörténet témaköreit is bele kell értenünk. Eszerint a néprajzzal szorosan érintkező, ám annál bizonyos tekintetben tágabb fogalom, ugyanakkor szűkíti tárgyát, hiszen területi megszorítással él, a lokális sajátosságokra koncentrál. Szlovákiában a közelmúltban *regionalitás* elnevezésű curriculumot vezettek be – erre a későbbiekben még kitérek.

Szlovákiában a közelmúltban *regionalitás* elnevezésű curriculumot vezettek be

Említésre méltó, hogy az 1996-os konferencia fogalomhasználatából kirajzolódó tendencia szerint a *néprajz* kifejezés társul ahhoz a pedagógiai irányhoz, ahol a hangsúly jellemzően az oktatás, a néphagyományról szóló ismeretek átadásán van. A *hagyomány* kifejezéssel ezzel szemben jellemzően az élményközpontú, elsősorban művészetpedagógiai vonulatot jelölik (őrzés, örökítés, ápolás, éltetés stb.). Ez a megállapítás azonban már átvezet bennünket a pedagógiai elnevezések vizsgálatához.

3. Pedagógiai vonatkozású kifejezések

– tanítás – nevelés – oktatás – tanulás, elsajátítás, ismeretek, fakultatív tantárgy
– örökítés – átadás
– hagyományőrzés – hagyományápolás

A pedagógiai megnevezések a széles értelemben vett pedagógia rendszerében a célok-módszerek-keretek koncepcionális különbségeit érzékeltetik.

Az első csoportban szereplő szavak – *oktat, tanít, nevel, ismeret, elsajátítás, tanulás* – a pedagógia pontosan meghatározott, széles körben ismert és használt szakkifejezései. A fogalomhasználat eltérései (pl. népzeneoktatás – zenei nevelés) az intézményes nevelés-oktatás (óvoda, iskola), szerepéről, a tanár, a diák és a tananyag egymáshoz való viszonyáról vallott nézetekről árulkodnak. (Vö. Falus és szerzőtársai összefoglaló munkáját, amelyben a

[18] *Nyíri*, 1994, 28. o.
[19] *Andrásfalvy*, 2004, 107. o.

fenti alapfogalmakat, belső viszonyrendszerüket tárgyalják.)[20]

Az *átadás* és az *örökítés* nem szakkifejezés ugyan, de pedagógiai irányultság olvasható ki belőlük, amennyiben tudás, műveltség továbbadására utalnak. A *hogyan* kérdését hangsúlyozva a paraszti műveltség belenevelődő, szájhagyományozó, indirekt, szemlélődésen, utánzáson, cselekvésen és élményen alapuló eljárásait igyekeznek a közoktatás keretei közé illeszteni a néphagyományból merített tartalmakkal egyetemben.

A továbbiak – *ápolás, őrzés, éltetés*[21] – fókuszában a kulturális tartalmak (pl. jeles napi szokások, néptánc) állnak. A kifejezések árnyalatnyi különbségei igen fontos szemléletmódbeli kérdésre irányítják a figyelmünket: vajon a (mindenkori) kortárs pedagógia reproduktív ('őriz') vagy adaptív ('éltet') viszonyt alakítson ki a néphagyomány jelenségeivel kapcsolatban? Átalakítható-e, s ha igen, milyen mértékben és milyen módon egy-egy népszokás, dal, játék, mese? Mekkora szabadsággal rendelkezik e tekintetben a pedagógus, és milyen tudással kell fölvértezni őt, hogy kellő szakértelemmel vegye birtokba és továbbítsa a diákoknak a népi műveltséget? És mindezek mögött a leglényegesebb: mivégre tesszük, mi a célunk a néphagyomány tartalmainak közvetítésével?

A néprajztudomány képviselőit hosszabb idő óta foglalkoztatja a kérdés, hogy a recens kultúrában milyen szerepet kaphat a népi műveltség. Győrffy nagy hatású, sokat hivatkozott röpiratában 1939-ben így fogalmazott: „a néphagyománynak […] azt a szerepet szánjuk, hogy minden vonalon alapjául szolgáljon a magasabb rendű műveltségnek."[22] Úgy fél évszázaddal később Kósa László a népi kultúra jelenét és jövőjét felvázoló rövid eszmefuttatásában így ír: „Ma a hagyományos népi kultúra majdnem teljes egészében élményanyag."[23] Kósa arra is rámutat, hogy előtérbe került „az újratanulás társadalmi méretű megvalósítása".[24] Ennek okán összefoglalta az újratanulást érintő vitás kérdéseket. Andrásfalvy az ezredforduló táján adta közre idevonatkozó gondolatait, nála is hangsúlyos a kritikus területek számbavétele. A néphagyomány mint az intézményes pedagógia keretei között közvetíthető tudás, műveltség dilemmái, paradoxonai az 1996-os konferencián[25] ugyancsak kiemelt szerepet kaptak több előadónál, gyakorta Kósa és Andrásfalvy állításait megerősítve, sőt, ezeket továbbgondolva.

az intézményes pedagógia keretei között közvetíthető tudás, műveltség dilemmái, paradoxonai

[20] *Falus*, 2007.

[21] A „néphagyomány-éltetés" kifejezés nem szerepel ugyan a tanulmánykötetben, de Papp Kornélia hosszú évek óta ezt a kifejezést használja, szentendrei és pomázi óvodák írott programjuk címében is ezt szerepeltetik.

[22] *Győrffy*, 1939

[23] *Kósa*, 1984, 109. o.

[24] *Uo.*, 134. o.

[25] Leghangsúlyosabban, több ponton is érintve a témát és határozott állásfoglalást adva: Ágh, Kraiciné, Gabnai, Vasvári, Barsi (*Karácsony* és *Kraiciné*, 1998).

KONCEPCIÓK ÉS MEGKÖZELÍTÉSEK

Van-e helye az iskolában a néprajzi vonatkozású tartalmaknak (és módszereknek)? Hasznára válik-e a felnövekvő nemzedékeknek egy megszűnt kultúra jelenségeit tanítani, azaz a nemzeti és általános emberi művelődés olyan értékeit képviselik-e, amelyek nélkülözhetetlenek a jövőben? Mekkora a jelentősége a magyar nemzeti kultúra-műveltség rendszerében a néphagyományban gyökerező jelenségeknek? Lehet-e általa korszerű műveltségeszményt kialakítani, avagy a haladás gátjává válik?[26]

Ha az első kérdésre *igen* a válasz, akkor érdemes végiggondolni, vajon önálló tantárgyként kapjon-e helyet, vagy inkább a műveltségi területek, tantárgyak rendszerébe ágyazva. Többek véleménye szerint az 1996-os NAT-ban a néprajzi anyag nem áll össze szerves egésszé – lásd Ágh Zsófia bírálatát, ill. Barsi Ernő határozott állásfoglalását a tantárgyakba integráló néprajztanítás mellett. E nézetek képviselői a néphagyományt műveltségegésznek tekintik (vö. „kultúratudomány"), pedagógiai alkalmazásának célja a Győrffynél megfogalmazottakkal rokon: alapvetés az emberi kultúra megismeréséhez, birtokbavételéhez (ebben megegyezik Andrásfalvy, Ágh, Trencsényi stb. véleménye).

Megítélésem szerint a néphagyomány egésze nem tanítható, nincs is szükség minden elemét, vonatkozását továbbadni. A (tananyag)válogatás – és természetesen annak interpretációja – értékszempontok mentén történik. Ideköthetőek az alábbi megválaszolásra váró kérdések:

A néphagyományról közvetítsen ismereteket az iskola (óvoda), avagy a mindennapi tudás, a művészi önkifejezés regiszterében különböző technék birtokbavétele legyen a cél?

Az affektív tényező és a mindennapi tudás oktatásbeli felértékelődését hangsúlyozzák Kraiciné, Vasvári, Andrásfalvy, Gabnai, Trencsényi – jogos azonban Makovics Erika félelme is „a néprajz nem szűkülhet le gyakorlati oktatássá".

Milyen esztétikai értéket képviselnek a néphagyomány, elsősorban a népművészet egyes területei?

Túl- és alulértékelő vélekedések, sőt, egyenesen a népművészet önállóságát és eredetiségét megkérdőjelező hangok is hallatszanak a vita során. Ezen túl Andrásfalvy további veszélyforrásokra hívja föl a figyelmet: az igénytelenség, illetve az idealizálás/idillizálás nyomán giccsbe hajló hagyományőrzés és a túlzott követelményeket kitűző (bemutatók, fellépések és versenyek kényszere, az életkorhoz és a tudásszinthez nem igazodó anyagmennyiség és minőség). A népművészet pártolói hangsúlyozzák, hogy az önálló, kimagasló esztétikai értéket képvisel, miközben olyan, sokféle formában (szó, mozdulat,

a népművészet pártolói hangsúlyozzák, hogy az önálló, kimagasló esztétikai értéket képvisel

[26] Az e fejezetbeli név- és véleményemlítések az eddig is tárgyalt konferenciakötetre utalnak: *Karácsony* és *Kraiciné*, 1998. Ezért a forrásukat külön itt nem jelzem.

zene, tárgyak) megnyilvánuló elemi művészi kifejezésmódokat jelent, melyek hatásrendszerükkel jól illeszkednek a gyermeki személyiség kibontakoztatásához.

A magyar népi műveltség tanítása magában hordozza-e a nacionalizmus/etnicista bezárkózás veszélyét, vagy a saját kultúra megismerése, értékeinek megmutatása hozzájárul más kultúrák tiszteletéhez?

Az ideológiai, erkölcsi és esztétikai értékszempontok megkerülhetetlenek a válaszadás során, különösen, ha azt is szem előtt tartjuk, hogy a néprajz és a pedagógia a maga sajátos módján egyaránt (időről időre változó) álláspontot képvisel a fönti kérdésekben.

NEMZETKÖZI KITEKINTÉS

USA; kulturális antropológiai (etnológiai) vonulat

Az Egyesült Államokban az 1950-es években az oktatás rendszerszintű kudarcai nyomán fogalmazódott meg a kérdés: hogyan tudja a kulturális faktor/tényező (eltérő nyelvek, etnikumok, kultúrák) megismerése és megértése hatékonyabbá, sikeresebbé tenni az oktató-nevelő munkát? A „népek olvasztótégelyének" iskoláiban ugyanis egyaránt gondot okozott a nyelvi különbözőség (spanyol ajkú amerikaiak) és az angolul jól beszélő, de a fehérekétől eltérő kulturális hátterű (afroamerikai, indián) diákok tanítása. A fenti kérdésre pedagógusok és kulturális antropológusok közös munkával keresték a választ.

Az Államok délnyugati részén spanyol ajkú, afroamerikai, indián és „yankee" kultúra vizsgálata (1959, New Mexico) nyomán arra jutottak, hogy a tanítási módszerek és a tantárgyak (tananyagok) függenek attól, mely népesség, milyen etnikum hozta létre és alkalmazza azokat, összességében az etnikus közösségre jellemző, hogyan strukturálja az oktatást. Ezeket a megállapításokat antropológusok terepmunka tapasztalatai és az ezt kiegészítő iskolai kísérletek alapján (tér, idő, közösségi kapcsolatok stb.) igen szemléletes példákkal is alátámasztották.

A kutatás és az iskolai modellkísérlet eredményeit bemutató, 1968-ban megjelent kötetben[27] Burger a pedagógia és az *etnológia/antropológia* metszetén kirajzolódó diszciplína megnevezésekor ingadozik. Előzményként említi Patricia Grinager *educanthropology* (edukantropológia; a *nevelés* és az *antropológia* szavak összevonásából) kifejezését, majd a későbbiekben az *applied educational ethnology* (alkalmazott nevelési etnológia), *cross-cultural educational methods* (kultúraközi nevelési módszerek) és az *ethno-pedagogy/etnopedagógia* kifejezéseket használja. Meghatározást azonban kizárólag az *etnopedagógia* kifejezéshez ad.

összességében az etnikus közösségre jellemző, hogyan strukturálja az oktatást

A kötetben több egymással rokon megfogalmazást olvashatunk az etnopedagógia mibenlétéről:

– a kultúraközi tanítás során alkalmazott megoldásokra vonatkozó szak-

[27] *Burger*, 1968.

kifejezés („a term to describe teaching techniques when applied accross cultures"), másutt ugyanez rövidebben: kultúraközi nevelési/pedagógiai módszerek („cross-cultural educational methods")
– a nevelésben alkalmazott kulturális antropológia(i ismeretek) elnevezése az *etnopedagógia*

Burger írásában szükségesnek látja a szóösszetétel mindkét elemét külön is meghatározni:

Etno: kultúrákhoz tartozó, kultúraközi (relating to culutres/across cultures)

Pedagógia: a tanítás mesterségének művészete vagy tudománya („the art, science or profession of teaching")

Etnopedagógia: a kultúraközi (vagyis az etnikus sajátosságokból fakadó, kulturális sajátosságokat figyelembe vevő) pedagógiai tevékenység.

G. N. Volkov és követői

Az amerikai pedagógiai antropológia kibontakozásával nagyjából egy időben, egyes források szerint[28] G. N. Volkov használta elsőként az *etnopedagógia* kifejezést. Annyi bizonyos, hogy Volkov 1967-ben megvédett doktori disszertációja címében már szerepel ez a szó. Ugyancsak ő 1971-ben az Orosz Tudományos Akadémia Családi és Nevelési Intézete keretében Etnopedagógiai laboratóriumot hozott létre (ezzel az elnevezéssel). Volkov „Etnopedagogika" című orosz nyelvű összefoglaló munkája először 1974-ben látott napvilágot Csebokszáriban, majd 1999-ben Moszkvában a pedagógiai közép- és felsőoktatás hallgatói számára írt jegyzet formájában,[29] Volkov munkássága az egykori szovjet tagköztársaságokban, mindenekelőtt Közép-Ázsiában talált követőkre, az ezredforduló környékén pedig a Balkánon is.

Egyes források szerint G. N. Volkov használta elsőként az *etnopedagógia* kifejezést.

Az orosz kutató meghatározása szerint az etnopedagógia tárgya a népi (etnikus) nevelés sajátosságainak, törvényszerűségeinek vizsgálata. Ennek érdekében a pedagógia és a kulturális hagyományok kölcsönhatásait, a társadalmi és nevelési folyamatokat elemzi, tanulmányozza a népi kultúra által alkalmazott nevelési eszközöket, megoldásokat. Az etnopedagógia a szellemi kultúra (folklór), a nyelv, a vallás, a szokások, a közösség viszonyrendszerének tanulmányozásával adhat választ arra, hogy egy adott etnikai csoporton belül melyek a nevelés, a felnőtté válás eszközei, módozatai. Fontosabb témakörei:

– a gyermek mint a nevelés tárgya és alanya;
– a nevelés szerepe/funkciója (pl. munkára való felkészítés, erkölcsi nevelés);
– a nevelés tényezői (természet, játék, közösség, művészetek, vallás stb.);
– módszerek (példaadás, parancs-utasítás, gyakorlás stb.);

[28] *Tufekčic*, 2012.
[29] *Volkov* 1974, 1999.

– eszközök (elsősorban a szövegfolklór bizonyos műfajai – szólás, közmondás, találós, hiedelemmonda, eposz);
– szerveződés (munkaközösségek, ifjúsági ünnepek).

1994-ben az UNESCO a Család Évét hirdette meg. Ez alkalomból Tartuban konferenciát rendeztek[30] skandináv, finnugor (exszovjet) és balti résztvevőkkel; folkloristák, szociológusok, etnológusok tartottak előadásokat. Az esettanulmányok a családon belüli hagyományozódás, az etnikus nevelés módszereit, sajátosságait mutatták be (tudásátadás mágikus specialisták, mesemondás, énekhagyomány stb. területén). Az előadásokban a *népi pedagógia* (folk pedagogy – narodnaja pedagogika) és az *etnopedagógia* (ethnopedagogy –etnopedagogika) kifejezéseket használták a szakemberek.

A szlovák iskolarendszerben *Regionális nevelés és hagyományos népi kultúra* címen jött létre tantervi ajánlás 2014-ben.[31] A fakultatív, meglehetősen szabad keretekkel körvonalazott stúdium az UNESCO szellemi kulturális örökségvédelmi törekvések jegyében fogalmazódott meg. A szellemi kulturális örökség fogalma tágabb ugyan, mint a népi kultúra, ám Közép-Európa országaiban elsősorban a néphagyomány jelenségeivel forrt egybe. A „Regionalitás" több tantárgyba integrálva kaphat helyet az iskolában, sőt, a tanórákon kívüli munkaformákat is lehetőségnek tekinti (kóruséneklés, kirándulás, iskolai szabadidős tevékenységek). Céljai között a (helyi) hagyományos népi kultúra megismerése mellett hangsúlyozza a multikulturalitást, más kultúrák tiszteletét, valamint a népművészeti-esztétikai vonatkozásoknál a tanuló személyiségének kibontakoztatását és a tehetséggondozást. Szintén az etnopedagógiai kifejezést használja a 2009-es brazil „Educafro" program.[32] A Brazíliában élő feketék/afroamerikaiak aránya a közoktatásban 50%, de a felsőoktatásban továbbtanulók részaránya ennek töredéke. A program ezt kívánja kedvező irányba megváltoztatni. Az *etnopedagógiai* kifejezést használja az etnikai sajátosságokat figyelembe vevő oktatási rendszer, hangsúlyosan az esélyegyenlőségi kérdések antropológiai alapon megvalósuló oktatásáról beszél, koncepciójában az USA-ban az 1950-es években kibontakozott, etnológiai-antropológiai hátterű etnopedagógiai irányzathoz kapcsolódik.

A Brazíliában élő feketék/afroamerikaiak aránya a közoktatásban 50%, de a felsőoktatásban továbbtanulók részaránya ennek töredéke.

ÖSSZEGZÉS

A tudás szájhagyományozó átadása és az intézményes oktatás-nevelés viszonya a 20. század közepétől a világ számos táján a szakmai érdeklődés fókuszába került. A pedagógiatudomány, a néprajz,

[30] *Rüütel* és *Kuutma*, 1996.

[31] Források: http://www.statpedu.sk/sk/svp/statny-vzdelavaci-program/svp-prvy-stupen-zs/prierezove-temy/regionalna-vychova-tradicna-ludova-kultura/, valamint http://www.statpedu.sk/files/articles/dokumenty/statny -vzdelavaci-program/regionalna_vychova.pdf.

[32] Forrás: https://www.scribd.com/document/274618778/Ppp-lei-vestibular.

etnológia és antropológia metszéspontjában álló kérdések kutatói több-kevesebb következetességgel az *etnopedagógia* kifejezéssel nevezik meg ezt az interdisziplináris kutatási területet.

Az etnopedagógia vizsgálja a szájhagyományozó tudásátadás jellegzetességeit a tartalmak és a módszerek vonatkozásában, az egyes etnikumok/kultúrák eltérő nevelési eljárásait, és ezeket összeveti a kortárs intézményes oktatással, neveléssel. A pedagógiai fogalmak bázisán, a néprajz-etnológia módszereivel (terepmunka, részt vevő megfigyelés) végzett kutatómunka a jelenkor gyakorlati pedagógiai tevékenységeiben hasznosulhat. Az etnopedagógiai kutatások és diskurzus lehetséges három fő iránya a gyakorlati pedagógiában:

1. A szájhagyományozó tudástartalmak beemelése az intézményes oktatás-nevelés keretei közé;
2. A hagyományozó tudásátadás módszereinek tudatos, tervezett alkalmazása az oktatás-nevelés során;
3. Az eltérő etnikumokhoz tartozó tanulók kultúrájukból fakadó különbözőségének figyelembevétele és az ennek köszönhetően létrehozható hatékonyabb, sikeresebb oktató-nevelő munka.

A „társadalmi méretű újratanulás" valamennyi nép-hagyomány-pedagógiai jelensége elhelyezhető és értelmezhető Trencsényi László háromdimenziós modelljének[33] koordináta-rendszerében.

1. Funkciója szerint hol helyezkedik el a *szocializáció* és a *perszonalizáció* végpontokkal jelölt tengelyen?
2. Módszerei, az alkalmazott eljárások szempontjából mennyiben az ismeretközvetítő, kognitív tanítás és a kultúrarekonstrukciós, illetve a cselekvés- és élményközpontú jellemzők határozzák meg?
3. A szájhagyományozó műveltséghez való viszony a rekonstruáló (változtatás nélküli továbbadás szándéka) és az adaptív, neologista folklorizmus mezőjében hol helyezkedik el?

alkalmas lehet a homogenizálás veszélye nélkül összekapcsolni az egymást átfedő kifejezéseket

A nemzetközi példákat is figyelembe véve célszerűnek látszik, hogy a néphagyomány/néprajz témakörébe tartozó pedagógiai tevékenységek rendszerezését és korszerű, fogalmi szempontból kritikus újragondolását az *etnopedagógia* fogalmának bevezetésével végezzük el. E fogalom alkalmas lehet a homogenizálás veszélye nélkül összekapcsolni az egymást átfedő, egymással párhuzamos (olykor egymással szemben álló) kifejezéseket a néphagyomány pedagógiájára vonatkoztatva.

[33] *Trencsényi*, 2013, 47. o.

IRODALOM

Andrásfalvy Bertalan (2004): *Hagyomány és jövendő.* Antológia Kiadó, Lakitelek.

Benedek Krisztina és Sándor Ildikó (szerk., 2006): *Útravaló. A néphagyomány módszereinek közvetítése az óvodában.* Hagyományok Háza, Budapest.

Benedek Krisztina és Sándor Ildikó (szerk., 2010): *Útravaló* 2. *A néphagyomány módszereinek közvetítése az iskolában.* Hagyományok Háza, Budapest.

Burger, H. G. (1968): "*Ethno-Pedagogy*": *A Manual in Cultural Sensitivity, with Techniques for Improving Cross-Cultural Teaching by Fitting Ethnic Patterns.* Southwestern Cooperative Educational Laboratory, Inc., New Mexico.

Falus Iván és mtsai. (2007): *Didaktika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Győrffy István (1939): *A néphagyomány és a nemzeti művelődés*. Egyetemi Néprajzi Intézet, Budapest.

Karácsony Molnár Erika és Kraiciné Szokoly Mária (szerk., 1998): *Hon- és népismeret, néphagyomány az oktató-, nevelőmunkában*. Budapesti Tanítóképző Főiskola.

Kósa László (1984): *Hagyomány és közösség*. Kozmosz Könyvek, Budapest.

Nyíri Kristóf (1994): *A hagyomány filozófiája.* T-Twins, Budapest.

Rüütel, I. és Kuutma, K. (szerk., 1996): *The Family as the Tradition Carrier.* Conference Proceedings 1–2. Tallin.

Sárkány Mihály (1977): *Etnosz* [szócikk]. In: Ortutay Gyula (szerk.): *Magyar néprajzi lexikon I. (A–E)*. Akadémiai, Budapest. 745. o.

Sz. Szentpál Mária (szerk., 1959): *Gyermektáncok. Néptáncgyakorlatok, játékok, játékfűzések, néptáncok az úttörő- és az általános iskolai táncszakkörök részére.* Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest.

Trencsényi László (1993): A tiszta forrás vize – kólásdobozból. *Iskolakultúra*, **3.** 6. sz., 90–96.

Tufekčić, A. (2012): *Osnove etnopedagogije*. Dobra knjiga – Centar za napredne studije, Sarajevo.

Virág, Irén (2019): The Pedagogical Work of Vieth and GutsMuths. *Acta Educationis Generalis.* **9.** 1. sz., 71–77.

Volkov G.N. (1974; 1999): *Etnopedagogika*. Csebokszari (1974); Moszkva (1999).

Rumo à construção coletiva do Projecto Político Pedagógico – Educafro. https://www.scribd.com/document/274618778/Ppp-lei-vestibular.

Regionálna vychova a tradičná ľudová kultúra. http://www.statpedu.sk/sk/svp/statny-vzdelavaci-program/svp-prvy-stupen-zs/prierezove-temy/regionalna-vychova-tradicna-ludova-kultura/.

Štátny vzdelávací program. Regionálna vychova a tradičná ľudová kultúra. http://www.statpedu.sk/files/articles/dokumenty/statny-vzdelavaci-program/regionalna_vychova.pdf.